

Osvaldo Cariola

Dødsdriftens plads og begrundelse i psykoanalysens skematisme

Psykoanalysens biennale på baggrund af René Lews arbejde

Berlin den 7., 8., 9., og 10. juni 2019

UDFORDRINGEN I DAG ER AT FREMLÆGGE PSYKOANALYSENS IMPRÆDIKATIVE FUNDAMENT.

Behovet for en sådan præcisering stammer fra den omstændighed, at *forudgribelsen* (anticipationen) er ganske central i både psykoanalysens praktiske erfaring og teoretiske udarbejdelser. Men eftersom forudgribelsen er ganske ubegribelig uden en forståelse af de såkaldte *imprædikative definitioner* (forudgribelsen gives simpelthen ikke uden imprædikativitet), ja så har psykoanalysen bestemt en interesse i at undersøge måden hvorpå andre videnskaber forholder sig til lignende spørgsmål.

Det kommer sig af, at den forudgribelse som psykoanalysen beskæftiger sig med ikke på nogen måde kan reduceres til et prædiktivt anliggende. Den fremgår derimod hovedsaglig som en art 'bagudrettet' formodning: en hypotese som rekursiviteten gør gældende som *irreel* og bekræfter som *emergent* (*ex nihilo* vel at mærke).

Freud understregede det på sin måde, idet han ganske tidligt både tilskrev drømmen et ubevidst ønske og spærrede samtidig vejen for at drømmetydning skulle forveksles med spådomskunst. 'Dødsdriften' genaktualiserer dette godt tyve år efter, da forvekslingen (dvs. fiksering) på ny tog overhånd. For det er netop som følge af den dekonstruktive (og altså ikke på nogen måde destruktive) dialektik dødsdriften foranlediger, at libidoen finder sin vedholdende elan som *ur-sache*, dvs. igangsættende funktion. Spørgsmålet er derfor: Har vi da sagt alt hvad der bør siges vedrørende en sådan (døds) 'drift'?

Vi kan i hvert fald ikke nøjes med at bestemme de imprædikative forhold som psykoanalysen har ansvar for (der findes flere former), ud fra den (standard) udlægning der erklærer at det blot drejer sig om 'en selv-refererende definition' (hvilket for så vidt er rigtigt nok — jvf. det af Russell antagede 'paradoks'), thi det væsentlige ved imprædikativiteten består i dens bidrag til, at *den Anden* træder frem (*emerge*) i verden. Ikke blot som et sted, men tillige som et sted der er komplekst — hvilket, med andre ord, helt præcist vil sige: Som en struktur der lader forskellige årsagsværdier være til stede på samme tid, under hensyn til den konfiguration som øjeblikket giver dem og med en tilvirkende årsag (*causa efficiens* — dvs. 'funktionel') der hele tiden insisterer på at holdes åben (Frege taler her om funktionens 'umættet' tilstand, Freud omtaler det som 'driftens trang' — i begge tilfælde har vi altså med appetit at gøre).

Imprædikativiteten sætter i den forstand *rekursiviteten* i arbejde, så at sige, den lader den *producere* noget nyt.

LIBIDO SOM ENTWICKLUNGSGESCHICHTE, DVS. SIGNIFIKANTMÆSSIG FORUDGRIBEN.

Derfor har Freud været interesseret i at studere hvordan libidoen skaber sig sin vej. Både alment ('i teorien') og specifikt (hos det enkelte subjekt).

I psykoanalysens guldalder blev dette kompleks af vores kolleger kaldt *Entwicklungsgeschichte der Libido*. Et egentligt morfogenetisk anliggende, hvor det gjaldt om at præcisere både de procedurer der indvirker ved driftens emergens, samt deres efterfølgende samspil i kraft af sammenblandinger (*mischung*) og adskillelser (*entmischung*). En egentlig driftlære menes i den forstand først at kunne fremlægges når man formår at rumme

alle disse forhold under ét. Der er tale om en opgave som vi fortsat har til gode at fuldføre og som derfor lader spørgsmålet om neurosevalget stadig være uklart.

En nærmere præcisering af *dødsdriftens plads og funktion i psykoanalysen* er derfor stadig påkrævet. For det lykkedes ikke Freud at få gjort begribeligt hvad denne drift skulle til for, forviklet som den hidtil har været i en energetisk metaforik der har termodynamikken som horisont — dødsdriften er på den konto i bedste fald blevet rangeret under entropien, hvad den i egentlig fortand netop taler imod. Det væsentlige heri er imidlertid at spørgsmålet om dødsdriften angår først og sidst den pulsering der regulerer libidoens 'klæbrighed' og dvs. de investeringer (besætninger, fikseringer, forskydninger og andet) den promoverer i forlængelse af den nævnte sammenblanding og adskillelse som drifterne igangsætter. Et studie af disse forhold sigter derfor på at tydeliggøre de ekstensionelle betingelser der karakteriserer det rum som dermed bliver skabt og som subjektet har at udfolde sig i (et rum hvor subjektet træffer de objekter det har til rådighed). Det er sådanne forhold der afgør hvorvidt et symptom udarter sig patologisk eller ej.

Således grunden til at Freud må insistere på nødvendigheden af at begribe *fortrængningen* (dvs. det ubevidste) og *regressionen* (dvs. libidoen) for sig, som følge af en sondring der efter hans mening —og noget overraskende, må man sige— giver belæg for antagelsen om at der ikke er nogen forbindelse mellem fortrængningen og seksualiteten! (jvf. G.W. XI, s. 354). Han er nemlig mere interesseret i at få afklaret hvordan forholdet mellem det ubevidste (*die Vorstellung*) og det'et (*das Affekt*) kommer i stand. Det vil sige, hvordan variationerne i deres sammenføjning (hvilket han omtaler som 'disposition'), kommer til at definere arten af den seksuelle økonomi der, i hvert enkelt konkret tilfælde, vil afgøre den pågældende subjektive stilling.

Man godt forstå at spørgsmålet om driften og dens 'skæbne' bliver herefter afgørende. For den fungerer i praksis som omdrejningspunkt for måden hvorpå de nydelser, den omtalte økonomi kommer til at producere, vil blive brugt (dvs. subjektiveres så de ikke forplanter sig som hæmning, symptom eller angst).

FORESTILLINGSKOMPLEKSERNE OG IMPRÆDIKATIVITETEN

Det påfaldende er således ikke at et signifikantmæssigt netværk kan komme i stand (jvf. de *Vorstellungskomplex*'er Freud taler om allerede i *Afasistudiet* fra 1891, og selvfølgelig hypotesen om det ubevidste i det hele taget). Det påfaldende er snarere fremkomsten af *signifikansen* som forudgribende indretning (som *Anticipatory System*, for at sige det med Robert Rosens terminologi). En overvejelse der, efter min mening, rækker helt frem til de spørgsmål Lacan stillede sidst i sin undervisning i forbindelse med « *Il y a de l'Un* ». Thi et kredsløb kan ganske vist være indviklet men ikke desto mindre altid beregneligt i maskinelle termer (Rosen taler derfor i den sammenhæng om 'en indretning der nok er kompliceret men alligevel simpel'¹), hvorimod signifikansen ('libidoen' i Freuds begrebslighed) netop ikke lader sig indfange i en algoritme, da den svarer til en kompleks, dvs. emergent, organisering.

Dér finder vi grunden til —og til trods for de utallige forsøg i modsat retning man i tidens løb har afprøvet— at en funktionel, dvs. imprædikativ, tilgang til problemet ikke kan

¹ Se Robert Rosen, *Life Itself: A Comprehensive Inquiry into the Nature, Origin, and Fabrication of Life*, Columbia University Press, 1991. Specifikt for det spørgsmål jeg her omtaler se Donald C. Mikuleckys artikel « Robert Rosen: The well posed question and its answer: why are organisms different from machines? » (kan findes på nettet)

undværes. Eller sagt med en anden terminologi: det bliver klart at hvad Russell gjorde opmærksom på omkring 'paradokserne' var mindre en anomali man skulle gardere sig imod og helst fjerne, end en art 'para-nomi' hvis formale legitimitet ikke var til at antaste men derimod forlangte, med sin blotte eksistens, en anderledes skematisme (eller teoriopbygning, om man vil) som først måtte udarbejdes. Opgaven består derfor nu i at gå væk fra en tilgang der alene insisterer på det prædikative som kriterie for (lad os sige) rationaliteten (hvilket de facto udelukker det imprædikative), for i stedet at studere imprædikativiteten i egen ret og derfra udvikle en teori som også omfatter de prædikative forhold. Denne bevægelse kræver dog at *rekursivitetsspørgsmålet* (hvilket hos Freud har f.eks. med *Wiederholung*, dvs. 'kompleksernes' opbygning, at gøre), tages med i betragtning. For det er lige præcis rekursivitetens deltagelse i det imprædikative der gør at denne sidste ikke bare kan reduceres til iterationen. Sagen er nemlig nomologisk.

METAPSYKOLOGIEN PÅ NY

Ved at indføre *rekursivitets-* og *imprædikativitets-*spørgsmålene i psykoanalysen gives der mulighed for, at 'det prædikative' (lad os sige: det der hævdes som bevidsthedsakt) kan håndteres på en anden måde end hidtil. Det stiller os i en bedre position til at genoptage de problemer som Freuds metapsykologi rejste og stadig rejser, underdrejede som de er som følge af den naturalistiske metaforik han i mangel af bedre måtte benytte sig af for at gøre dem forståelige (fylogense, osv.). En anderledes skematik måtte udarbejdes for at lade opdagelsen af det ubevidste (og dermed en ny forståelse af bevidsthedsfænomenet) komme til sin ret.

Det er i den sammenhæng at vi tager imod de termer som René Lew tilbyder os i dag — uden at noget i øvrigt forhindrer os i at erstatte dem igen hvis eller når dette viser sig nødendigt. Thi vekselvirkningen af de forhold som begreberne *rekursivitet - imprædikativitet - prædikativitet* bringer frem, giver os i hvert fald en mulighed for at gentænke den metapsykologiske problematik ud fra nogle andre parametre end hidtil, blandt andet fordi de omtalte begreber rækker ud over den newtonske kontekst Freud udfoldede sin overvejelse inden for, en kontekst Lacan på sin måde også tog til sig (her dog i forlængelse af den revideret newtonisme som både Bohr og Einstein forsøgte at praktisere).

Thi de kategorier som metapsykologien anvender (»topik«, »dynamik«, »økonomi«), forbliver unægteligt fastholdt inden for rammerne af newtonismens tankesæt, i og med at de bestræber sig på at etablere forbindelsen mellem 'tilstand', 'kraft' og 'bevægelse'. En forbindelse som jo ganske vist søger at udmønte sig som Lov (og som Naturlov endda), men som ikke desto mindre forbliver for snæver (i hvert fald utilstrækkelig) til at kunne foretage den afgørende ændring af vores gængse (ontologiske) opfattelse af det reelle, som er en forudsætning for at vi langt om længe bliver i stand til af begrebsliggøre det ubevidste. For det er selvfølgelig ikke tilstrækkeligt at vi nu i kor gentager at den-er-struktureret-lige-som-et-sprog (selv IPA har nu, ved Gud, taget det til sig — i hvert fald dens 'progressive' dele). Dertil kræves yderligere at vi for alvor kan begribe selve den funktion der forårsager at vi, inden for en given sammenhæng, registrerer noget som Lov. Først dér vil *det reelle*, som psykoanalysen opererer med, ekspliciteres i forhold til *realiteten* og til *virkeligheden*.

Vi må derfor på ny interessere os for den kobling Freud fik tematiseret omkring forholdet mellem det 'latente' og det 'manifeste'. For denne sondring er ikke så banal som vi efterhånden har gjort den til med vores spontane substantialisme. Vi må blive i stand til at

tænke dem i forlængelse af forholdet mellem funktionen i *intension* og funktionen i *ekstension*, og begribe at denne omskrivning af de freudske antagelser giver os et bedre greb om det, der er på færde. Thi hvad der sker 'imellem' det latente og det manifeste angår logiske forhold ved 'det psykiske apparats' metabolisme (jvf. Freuds kvantitative overvejelser i forbindelse med 'kontaktbarriererne', i *Entwurf*), forhold der berører måden hvorpå den subjektive organisering forvalter 'værdiforløberne' (for at sige det med Frege — 'libidobesætningerne' hos Freud), hvilket faktisk er hvad spørgsmålet om 'dødsdriften' gør opmærksom på. Dødsdriften vedrører i den forstand alt det, der ikke har med fikseringer at gøre, det der befinder sig ind imellem (det være sig i et konstruerende eller dekonstruerende forløb), som ekstensionernes mulighedsbetingelse.

Det er altså spørgsmålet om forbindelsen mellem *libidoen*, *driften* og *driftsskæbnerne* vi dermed står overfor. Som, idet den anskues ud fra begreberne *rekursivitet*, *imprædikativitet* og *prædikativitet*, hjælper os til til at kunne forholde os til 'dødsdriftsspørgsmålet' på mindre imaginær vis og på den måde får os ud af den perpleksitet det sædvanligvis påfører os.

DØSDRIFTENS FELT OG GRUND

Dødsdriften er simpelthen funktionen '*an sich*', 'som sådan', i intension. Dvs. libidoens trang i reneste form. Hvilket vil sige ugribelig (*insaisissable*, siger René Lew), eftersom det kun er via dens effekter at vi ved noget om den. Derfor er spørgsmålet om 'dødsdriften' så vigtigt og vanskeligt. Og der er på en måde ikke noget at sige til at Freuds insistensen derpå fik en så blandet modtagelse blandt psykoanalytikerne. For den forstyrrer godt og grundigt deres metafysiske slumren, med deres tro på ånd og sjæl og ydre virkelighed, osv. Ikke desto mindre må vi, på vores side, insistere på at vi derved har en påmindelse om hvor *sui generis* (som Freud adskillige gange udtrykte det) hypotesen om 'det ubevidste' egentlig er. Med 'dødsdriften' stiller Freud ganske enkelt endnu en gang spørgsmål til psykoanalysens fundament ved godt og grundigt spærre vejen for enhver naturalistisk tilgang dertil.

Og ja, hele psykoanalysens grundlag kommer dermed til diskussion. For, hvis det lykkes os at begribe hvorfor 'libidoen', 'livsdriften' og 'dødsdriften', f.eks. (men det gælder ligesåvel for kategorierne 'topisk', 'dynamisk' og 'økonomi' når de objektiveres som-sådan), ikke skal anskues som *tilstande* (dvs. med en 'mekanik', 'dynamik', etc., i-sig-selv), men som en art 'faseovergang' (som ved 'sublimationen', som man siger i fysikken), til stadighed under udfoldelse i en konstruktiv-dekonstruktiv kadence som nødvendigvis søger forankring men uden at fikserer (hvorfor vi stadig har til gode at redegøre for det *rum* som dermed produceres), da vil vi for alvor løsrive psykoanalysen fra den substantialisme (organisk, moralsk, psykologisk) som fortsat organiserer vores standard intellektuelle horisont.

Kort og godt: hvis det lykkes os at begribe sådanne sammenhænge på anden vis end som 'funktion af et apparat' (sådan som Freud selv forestillede sig det, hvorfor vi må modsige ham på det punkt), hvis vi for eksempel er i stand til at anskue disse sager som en form for dissipativ indretning bestående af funktionelle forhold i stadig forandring, da vil vi kunne udarbejde en passende 'metapsykologi' for psykoanalysen (René Lew nøjes, mere beskedent måske, med at efterlyse et tilpas fleksibelt *organon*), som kan vejlede psykoanalysens teori og praksis —dvs. dens etik og politik— på en måde som er betydelig mere solidarisk over for det diskursive fundament der begrundet den psykoanalytiske akt end

de forskellige politiske-teologiske argumenter hvormed man den dag i dag stadig forsøger at håndhæve en aldeles naiv realisme.

DEREALISMEN SOM GRUNDLAG FOR EN LOGIK 2.0 — JEAN-YVES GIRARD (1947-)

Netop dette forudsætter at vi til stadighed arbejder på at få etableret det logiske grundlag for det ubevidstes virke i dets forhold til dødsdriften. Hvorfor vi med interesse må følge bl.a. den franske logiker Jean-Yves Girards seneste forslag til *une refonte déréaliste de la logique*², som bestemt kan bruges til at orientere os i de erkendelsesmæssige problemer som psykoanalysen stiller os over for.

Allerede de epistemologiske følger af Girards udarbejdelser er for psykoanalysen yderst brugbare da de sort på hvidt redegør for det urimeligt indskrænkede regime som den logiske positivisme har fastspændt tænkningen i. Det spændende (og overraskende) er, at en del af hans argumentation baseres på opdagelser inden for teoretisk datalogi, som man jo umiddelbart skulle tro var netop den nævnte positivismes højborg.

For at anskueliggøre sine synspunkter anvender Girard forskellige steder en metafor som billedgør den problematik han har for sig (og som vi efter bedste evne må følge med i med interesse). For i sine bestræbelser på at lade egne antagelser overtrumpe de faktiske forhold, skulle positivismen, ifølge Girard, opføre sig på samme måde som perserkongen Xerxes i sin tid. Xerxes beordrede nemlig at havet skulle afstraffes, efter at det på formastelig vis og imod herskerens befalinger havde tilladt sig at producere et uvejr som fik den kedelige konsekvens at den kongelige flåde endte med at kuldsejle. Girard henviser blandt andet til den såkaldte 'kvantelogik' for at eksemplificere sit ærinde. For denne 'logik' har med sine bestræbelser på at 'logificere' det kvantiske ved hjælp af et prædikativt greb opført sig akkurat på samme måde som Xerxes. Efter hans opfattelse er det sandsynligvis betydeligt mere frugtbart at lade logikken selv påvirkes af det kvantiske end omvendt.

De ændringer der er sket i opfattelsen af logikken siden den logiske positivisme er omfattende og det er absolut påkrævet at man tager dem ad notam. Også når det for eksempel drejer sig om at følge med i Lacans egne spekulationer i forbindelse med det han kaldte 'fantasmets logik'. Forandringerne resumerer Girard selv således: Hvor man tidligere var

² « En derealistisk omstøbning af logikken » — det vil sige, *en gros*, en logik der tager de omtalte imprædikative forhold i betragtning. Girard indfører nogle nye propositionelle konstanter, som gør det muligt at forholde sig til sandheden under hensyn til 'det subjektive' som logisk værdi og bringer den herskende aksiomatiske realisme (med dens sædvanlig totalitære tendenser) til dens egentligt meget mere begrænsede dimensioner end hvad positivismen bryder sig om og vil indrømme.

Vi må afgjort indføre termen på dansk. Derealisme står over for realismen ikke som dens modsætning eller afvigelse, men faktisk som dens mulighedsbetingelse. Realismen er i den forstand blot een af dens effekter. Ganske vist kan derealismen opfattes i forlængelse af Brouwers intuitionisme, men dens vingefang er mere omfattende og de epistemologiske følger mærkbare.

Alt andet lige kan man sige at derealismen står i forhold til realismen som det ubevidste i forhold til det bevidste (og hvor i det sidste tilfælde drejer sig om at forstå hvordan bevidstheden selv er en ubevidst dannelse, gælder det, i det første, om at give plads i tænkning til alt det som den logiske positivisme har beskyldt for at være irrationelt og ulogisk).

For en almen introduktion til baggrunden for disse spørgsmål kan Girards *Le Fantôme de la transparence* (2016) læses med fordel (tilgængelig for ikke-logikere). For en oversigt over ændringen i opfattelsen af logikken siden ca. 1980 og frem se Jean-Baptiste Joinet og Samuel Tronçon (red.) *Ouvrir la logique au monde. Philosophie et Mathématique de l'interaction* (2009). For implikationerne med hensyn til reformuleringen af psykoanalysens videnskabelige ståsted siden Freud og Lacan, se René Lews publikationer (senest *Le temps de l'inconscient*, 2019).

opsat på at få kortlagt logikkens netværk ud fra dens prædikative værdier (hvilket har udmøntet sig i udfoldelsen af den ideologi der ledsager den aksiomatiske realisme), drejer det sig nu snarere om at bestemme den logik der faktisk opererer i netværket (hvilket indebærer at en derealistisk tilgang må komme til sin ret).

Dette kræver imidlertid at logikken giver de imprædikative forhold en anderledes plads her end hidtil, således at matematikken langt om længe løsrives fra logicistismens ideologiske korset så rekursiviteten kan blive behandlet som andet end lutter iteration. Vi befinder os, med andre ord, langt væk fra de 'grundlagsdiskussioner' der rasede i begyndelsen af 1900-tallet, debatter som nu kun har en idehistorisk interesse men i øvrigt er irrelevante for udviklingerne i de rene videnskaber.

En ny anskuelse af rekursiviteten kommer i al fald for dagen. En revurdering som psykoanalysen tillige har umådelig interesse i, eftersom det er netop dette begreb, rekursivitet, der hjælper os til at bringe 'dødsdriften' ud af dens, om jeg så må sige, dødvande.

Hvorom alting er, forekommer det mig at den 'simple lille tanke' som Girard forelægger for os i sin « *Between logic and quantics: a tract* », fra 2004, hvor han foreslår at tænke ekstensionaliteterne (objekter, gestalter, sammenhænge — siger vi fra psykoanalysens side) som bølgefunktionens kollaps³, er en vinkel som helt sikkert kan bidrage til at løfte og kvalificere vores egne overvejelser om forholdet mellem intensionen og ekstensionen inden for vores felt.

*

Der er selvsagt adskillige andre sager som spørgsmålet om dødsdriften også genaktualiserer. For eksempel problemet vedrørende forbindelsen (og d.v.s. omgøelse af modsætningen — vi har også at gøre med en art kontaktbarriere dér) mellem den falliske nydelse og den Andens nydelse. En forbindelse der udløser et krav (udtrykt som imperativ) fra nydelsens negative side, som subjektet helst skulle være fri for (thi den nydelse der i så fald er på færd er '*celle qu'il ne faudrait pas*', som Lacan siger). En problematik som i klinisk og praktisk henseende altid er såre aktuel.

Altsammen betragtninger hvis hensigt blot er at invitere venner og veninder til at mødes i Berlin i Pinsedagene i juni 2019, så vi i fællesskab kan diskutere de filosofiske, logiske, topologiske og andre grunde (eksempelvis vores opfattelse af biologien og det politiske) der får os til at placere psykoanalysen blandt de imprædikative videnskaber, samt overveje de konsekvenser som denne antagelse nødvendigvis har. Det vil ikke mindst sige rekursivitetens freudianske fundament og, mere specifikt, driftens og fortrængningens imprædikative status.

Oswaldo Cariola
/ juni 2018

³ "... a novel interpretation of the reduction of the wave packet as the expression of η -conversion, a.k.a. extensionality", siger han helt præcist (teksten findes på nettet).